

Heikki Roiko-Jokela & Esa Sironen

Urheilun valoa ja varjoa

Hiihtokauteen 2016–2017 valmistautuva urheilu nostettiin jälleen ei-niin-kovin-toivotun julkisuuden valokeilaan Martin Johnsrud Sundbyn astmalääkkeen sisältämän salbutamolien ja Therese Johaugin huuli-voiteen klostebolin myötä.

Tälläkään kertaa dopinguutisten säteet eivät valaisseet vain yksittäisiä urheilijoita, vaan ne paljastivat heidän takaansa myös pitkän varjon – valtiollista, urheilujärjestöjen itsensä ylläpitämää ja peittelemää tapakulttuuria. Saman varjon tunnistimme Rion kesäolympialaisten alla venäläisessä yleisurheilussa. Ja sitä ennen, lukemattomia kertoja eri yhteyksissä, kuten myös me suomalaiset hyvin muistamme.

Puhe dopingista, sen erilaisista esiasteista, on yhtä vanhaa kuin itse urheilu, kuten Erkki Vettenniemi tässä vuosikirjassa osoittaa.

On vielä viatonta ja hymyilyttävää, jos hiihtokilpailuun valmistautuva koulupoika ahmii lähtöviivalla posket pullollaan sokeria lisäenergiaa saadakseen. Vakavaa, urheilun moraalisen ytimen syövyttävää on sen sijaan olla puuttumatta urheilun suurvaltojen korruptoivaan dopingkulttuuriin.

Voi olla, että dopingmentaliteetti, suorituskyvyn kaikinpuolisen, ”keinotekoisinkin” parantamisen prinssiippi, löytyy jo urheilun ytimestä.

Citius, altius, fortius tekee dopingin vastaisesta työstä ikuisen ja ratkaise-mattoman. Siksi yksittäisen testissä kiinni jääneen urheilijan, valmentaja-n tai urheilulääkärin tuomitseminen tuntuu aina jotenkin puolinaisel-ta. Ikään kuin jälleen yksi nuori mies tai nainen olisi uhrattu labyrintin hirviölle ilman että hirviöön itseensä kajottaisiin. Tai että se ensin edes tunnistettaisiin.

Samalla labyrintti rakentuu yhä mutkikkaammaksi, kun urheilun omat järjestöt virittelevät sinne omia takahuoneitaan, sivupolkujaan ja savuverhojaan. Tosi tieto häilyy erilaisten spekulatioiden varassa.

”Jotta urheilu olisi oikeudenmukaista, norjalaiset hiihtäjät pitää sul-kea kahdeksi vuodeksi ulos kansainvälisestä hiihdosta”, urheilutoimit-taja Ari Pusa päätteli tuoreeltaan *Helsingin Sanomissa* (19.10.2016). Mutta tuleeko niin käymään, hän epäili ja viittasi lajin rahasammon, tv-tulojen romahtamiseen. ”Kenellekään ei ole varaa menettää Norjaa hiihdossa.”

Mutta mihin urheilulla itsellään on varaa?

Emeritus arkkipiispa John Vikström sovelsi vuosikirjassamme vuonna 2000 (”Lippu ja vihellyspilli”, s. 34) oivallisesti sanaa: Mitä aut-taa urheilua tai yksittäistä urheilijaa, ”vaikka hän voittaisi omakseen ko-ko maailman, mutta kadottaisi sielunsa”.

Vuosikirjan kokoamisesta

On tuttua artikkeleita kokoelmaksi kootessa, että sitä mukaa kuin teks-tejä karttuu, kirjan punainen lanka ohenee, poukkoilee ja karkaa lopulta käsistä. Niin kävi tälläkin kertaa.

Vuosikirjalle sarasti jo teema: urheilun valoa ja varjoa.

Heikki Roiko-Jokela näet jatkaa artikkelissaan edellisen vuosikirjan teemaa – urheilun varjoisan puolen kartoittamista. *Vesa Vares* puoles-taan palauttaa valon. Elokuva elää valosta, ja urheiluelokuva varsinkin rakastaa urheilun valovoimaisimpia hetkiä, ihmeitä jäällä, hiilimurskalla ja altaassa.

Tälle valon ja varjon leikille emme kuitenkaan löytäneet osuvaa ur-heilullista kansikuvaa.

Onneksi apu löytyi läheltä. Tulevilla lumilla hiihto tuntuu puhuttavan ja olevan monipuolisessa läpivalaisussa. Helmikuun lopulla alkavat Lahden MM-hiihdot kiinnostavat, totta kai, suomalaisia, varsinkin kun kärjen pakka saattaa olla uudella tavalla sekaisin. Kisoja komppaava Ski Congress 2017 Jyväskylässä 1.–4. maaliskuuta puolestaan kokoaa lumiurheilusta kiinnostuneita tutkijoita, opiskelijoita ja talviurheilun aktiiveja.

Ja hiihdostahan on valoisia, mukaansatempaavia pysäytyskuvia kirjan kanteen. Kuvavalinta osui tällä kertaa ”sukshöyläriin” Uusituvan taannoiselta Suju-suksitehtaalta Jyväskylän maalaiskunnassa. Alan mannekiinina kuvassa esiintyy Vilho Göös.

Suomalaisesta puusuksesta on tällä välin ilmestynyt perusteellinen tietoteos, jota *Jorma Rabkonen* vuosikirjan arvio-osastossa esittelee.

Koivusuksien höylärit olivat aikansa ja alansa osaamisen huippua. Ruokatunnilla lastuille pitkäkseen heitettyään he pian kuorossa kuuluttivat, että ”suks-puuh”. Siitä tunsu suksentekijän – ja siitä, että hänen korviinsa soi sirkka niin työmaalla kuin kotonakin. Tehtaaseen kuului kuivaamo, jossa muotopuihin kiilatut koivusuksukset totutettiin kuosiinsa, Matti Kankainen on muistellut.

– Ja siellä oli perkele näitä kotisirkkoja, mitä ne oli, ja niitä kulkeutu vaatteiden ja kampeiden mukana. Niitä siritti joka mökin nurkassa, mitä siellä mutkassa oli. Ne eli siellä lämpösessä kuivaamossa.

Kotisirkka pitää melkoisen sirinän. Olihan niitä torakoitakin yhdessä jos toisessa mökissä, mutta ne saatiin hävitettyä. Sirkoille ei saatu mitään lakia. Omia aikojaan ne sitten hävisivät tehtaan ja puusuksen myötä.

Menneiden sukupolvien suksentekijöiden muistoksi rohkenimme ottaa artikkeleissaan monelle taholle kiertyvän vuosikirjan 2016 etunimeksi *Lastuja*. Niiden mestari Juhani Aho tuskin pahastuisi lainasta, onhan häntä vuosikirjassamme 2005 muistettu sekä kalastuskirjailijana että antaumuksellisena urheilukalastajana. Tuolloisessa artikkelissaan kirjallisuusmies Juhani Niemi osoitti, kuinka lapsenomaisen viattomasta ”Ensimmäinen onkeni” -harrastajasta kehkeytyi piintynyt välineurheilija, joka sovelsi tieteellisiä menetelmiä parhaiden perhojen ja saalispaikkojen tarkkailuun. Kuitenkin niin, kuten Aho itse sanoi, että hänen kalanpyydyksille varaamansa pöytä oli ”kuin runo rytmeineen ja alku- ja loppusointuineen, jonka osaa ulkoa kirjaan katsomatta”.

”Kehukala”-lastussa pyynnin himo johtaa sitten jo laittomuuksiin, valosta varjoon, salakalastukseen ”yhtenä lisäpisteenä urheilumme jännitykseen ja vaihteluun”.

Tämänkertaiset lastut

Vuosikirjan aluksi *Matti Hintikka* tarttuu John Vikströmin tarjoamaan lippuun, sen tapahtumahistorialliseen, esineelliseen tankoon, ja marssittaa esiin olympialaisten suomalaiset lipunkantajat. Artikkelissaan ”Millä ansioilla siniristin kantajaksi?” Hintikka laskee Suomen osallistuneen kesä- tai talviolympialaisiin kaikkiaan 45 kertaa – silti suomalainen urheilumedia ei näytä suuremmin kiinnittäneen lipunkantajien persoonaan huomiota, vaikka lipunkanto olympialaisissa on yleisesti mielletty kunniatehtäväksi. Useimmiten urheilijasta on vain mainittu nimi ja laji tai lueteltu yleisluontoisesti saavutuksia.

Hintikka ryhmittelee lipunkantajat kolmeen eri tyyppiin. Myönnetyn kunnian taustalla on ollut joko kunnostautuminen aiemmissa kisoissa, menestyksen odotukset alkavissa kisoissa tai edustaminen aiemmissa kisoissa. Hintikka esittelee nimekkäitä lipunkantajia – Lasse Viren, Juha Mieto, Eugen Ekman, Marja-Liisa Kirvesniemi, Akilles Järvinen – mutta erityisesti hän keskittyy esittelemään muutamia urheilijoita, joiden sotilastaustalla hän arvelee olleen merkitystä.

Hintikka esittää hypoteesin, että St. Moritzin (1948, Pekka Vaninen) ja Lontoon (1948, Hannes Sonck) valinnoilla muistettiin juuri käytyä sotaa ja samalla sanattomasti protestoitiin Karjalan luovutusta – olivathan molemmat lipunkantajat kotoisin luovutetun Karjalan alueilta. Erityisessä tarkastelussa on Helsingin vuoden 1952 olympiakisojen lipunkantaja Väinö Suvivuo, jossa yhdistyivät suomalaisten lipunkantajien piirteet.

Kalle Rantala ruotii artikkelissaan ”Suunnistus selviytyi sodasta voittajana” suunnistuksen leviämistä massojen suosioon. Rantala löytää kehitykselle useita tekijöitä: luonnossa liikkuminen on ollut luontaista suomalaisille ja toisaalta se on ollut arvostettu erityistaito armeijan up-

seeriston ja tiedustelijoiden parissa. Myös suojeluskunnissa suunnistuksella oli merkittävä asema. Olennaiseksi tekijäksi suunnistuksen suosion viriämislle Rantala näkee sota-ajan, jolloin suunnistuksen määrää lisättiin voimakkaasti armeijan koulutuksessa ja kenttätoiminnassa, mutta samalla laji innosti ihmisiä kaikissa kansanryhmissä.

Artikkelissaan ”Jälleenrakennusajan naisvoimistelun joukkonäytökset” *Aino Sarje* puolestaan kuvaa sotienjälkeisiä ”legendaarisia” näytöksiä. Jo vuonna 1946 nähtiin TUL:n Liittojuhlassa 8600 naisen esitys – suurin Suomessa siihen asti toteutettu kenttänäytös. Sittemmin näitä massaliikuntanäytöksiä on toteutettu lukuisia.

Sarje lähestyy aihetta kulttuurihistorian ja koreografian näkökulmista. Hänen mukaansa tuhansiin nousseiden voimistelijamäärien täsmällinen liikkuminen loi mielikuvan järjestyksessä olevasta maailmasta ja sen onnellisista kansalaisista. Voimisteleminen koettiin elvyttäväksi vastapainoksi koetuille sodan rasituksille. Näytösten aikasidonnaisuus ilmeni siinäkin, että viimeinen naisten joukkonäytös esitettiin vuonna 1959 – sen jälkeen uudet ajan arvot alkoivat vaikuttaa.

Antero Holmila käsittelee artikkelissaan ”Melbournen verikylypy” vuoden 1956 olympialaisten vesipallon semifinaalia, jossa Unkarin ja Neuvostoliiton joukkueet taistelivat Unkarin kansannousun terävissä jälkimainingeissa. Artikkelissa tarkastellaan suomalaisen ja kansainvälisen lehdistön kirjoittelua. Keskeinen kysymys on: kirjoittiko lehdistö otteista ”urheilun poliittisuuden” viitekehysessä vai hallitsiko kirjoittelua olympia-aate ja reilun pelin periaate, jonka alle poliittisuus hävytettiin.

Jos valokuva pysäyttää liikkeen, elokuva tallentaa sen kaikessa dynaamisuudessaan. Artikkelissaan ”Kansallisia tunteita, poliittisia viestejä” *Vesa Vares* tarttuu urheiluelokuvien laajaan, toistaiseksi vähän kartoitettuun genreen. Vares analysoi tunnettuja urheiluelokuvia, joista mainittakoon Unkarin vuoden 1956 vesipallojoukkueesta kertova *Children of Glory*, jalkapallosta kertova *Das Wunder von Bern* (2003) sekä olympialaisten maailmaan sijoittuva *The Chariots of Fire* (1981). Suomalaisista elokuvista mainittakoon Paavo Nurmesta kertova *Maaailman paras*, Tapio Rautavaaran tähdittämä *Veteraanin voitto* sekä nationalismillaan valtavirrasta poikkeava *Avoveteen*.

Vares tuo esiin hieman yllättäen, että urheiluelokuvat ovat harvoin poliittisia. Toki niissä tuodaan esiin myös yhteiskunnallisia aiheita, mut-

ta useimmiten urheilua on haluttu korostaa ihmisiä yhdistävänä ja poliittisia raja-aitoja ylittävänä ilmiönä.

Tekijän toteamus suomalaisten urheiluelokuvien vähäisyydestä on myös mielenkiintoinen: vaikka urheilun merkitys suomalaiselle identiteetille on kiistaton, tämä ei ole juuri heijastunut elokuvien tuotantoon.

Heikki Roiko-Jokela laajentaa katsausartikkelissaan ”Urheilun varjot” Holmilan vedestä nostaman ilmiön tarkastelua. Lähtökohtana on urheilun myönteisyys, sen luomat positiiviset arvot ja mielikuvat, kasvatukselliset ansiot – mikä on kuitenkin vain osatotuus. Urheilussa on myös varjopuolensa, joita nykypäivänä on alettu tuoda yhä avoimemmin esille.

Roiko-Jokelan tarkastelun ”teemoiksi” on valittu nationalismi, talous, vilppi, päihteet, urheilun uhrit, urheilujohtajat ja media. Urheilu on voinut olla kansoja yhdistävä voima, mutta se voi myös repiä niitä kivuliaasti erilleen. Urheilu on aina ollut tiivis osa yhteiskuntaa ja aikojen kuluessa tämä suhde on monimuotoistunut. Kehitys ei ole ollut yksinomaan myönteinen: esimerkiksi urheilun kaupallistumisen myötä rahan merkitys on korostunut ja asettanut urheilijan ja hänen taustajoukkonsa aivan uudenlaisten kiusausten eteen. Houkutus vilpin – dopingin ja muiden epäeettisten keinojen – käyttöön on ollut usein ylivoimainen. ”Oikean” ja ”väärän” ristipaineissa kaikki eivät selviydy kunnialla.

Tero Matkaniemi kertoo artikkelissaan ”Aulis Kähkönen – pula-ajasta olympian altaisiin” toisenlaisista ristipaineista: urheilijasta yhteiskunnan kehityksessä ja murroksissa sekä erilaisissa yhteisöissä. Keskeisinä päähenkilön uran raamittajina olivat pula-aika, sodan vuodet sekä urheilun keskusjärjestöjen keskinäiset kiistat, joiden seurauksena Kähkönen työläisurheilijana sai usean kerran huomata pudonneensa poliittiseen sudenkuoppaan.

Yksilöurheilijasta kertoo myös *Heikki Halttusen* artikkeli ”Laurie Niemi – amerikansuomalainen futistähti”. Suomalaistaustainen Niemi saavutti amerikkalaisessa jalkapallossa enemmän kuin kukaan toinen amerikansuomalainen: vain hänet on valittu sekä yliopistosarjojen all american -miehistöön että ammattilaisten Pro Bowl -tähdistöön. Niemen saavutuksia kuvaa sekin, että Washington State yliopisto jakaa vuosittain Laurie Niemi -palkinnon sille senioripelajalle, joka parhaiten on osoittanut ”rohkeutta, sisua ja positiivista asennetta”.

Artikkelissaan ”Suomalaisen mäkihypyn laajeneminen, sosiaalinen kiinnittyminen ja tavoitteellisuus” *Ismo Björn* ja *Hannu Itkonen* pohtivat aluksi urheilulajien syntyä. Heidän mukaansa lajien kehityksen taustalla on voinut olla sotataitojen harjoittelu, mutta toisaalta ei sovi unohtaa myöskään toimeentulon hankkimisen ja leikkimielisen kisailun merkitystä. Näistä lähtökohdista oli kuitenkin vielä matkaa nykyaikaisiin urheilulajeihin.

Björn ja Itkonen kysyvät, miksi mäkihypystä tuli aikoinaan suosittu urheilulaji, jossa on saavutettu vuosien saatossa uskomattoman paljon menestystä. Tutkijat asettavat tavoitteekseen selvittää, miten mäkihyppy tuli Suomeen ja levisi Suomessa. He kuvaavat, kuinka vanhaa mäkihyppyperinnettä mukailien kilpailuja ryhdyttiin järjestämään eri paikkakunnilla ja kuinka luonnonmäistä siirryttiin vähitellen rakennettuihin hyppyreihin. Laji oli pitkään myös ”sotilaitten laji”, osa suojeluskuntien toimintaa, jossa panostettiin ”rohkeuteen ja maanpuolustushenkeen”. Toki harrastajia oli myös suojeluskuntien ulkopuolella, koulupoikien, ylioppilaiden ja urheilujärjestöjen piirissä.

Ja onhan mäenlaskussakin mukana sukupuoli, kuten Z. Topeliuksen ”Talvi-iltain tarinoissa” kirmaava Drifva-neiti. ”Jos oli kiivettävä korkeille vuorille tai laskettava suksilla peloittavan pahoista äkkijyrkistä teistä, ei ollut hänen vertaistaan.” – Tämän fiktiivisen hurjapäätyn lajigeneettisiä jälkeläisiä nimeää kirja-arviossaan *Leena Laine*: ”Kuka sanoi ettei tytöt osaa hypätä?”

Jyrki Talosen artikkelissa ”Samurait – taistelukentiltä tietokonekonsoleihin” avataan ikkuna aivan toiseen aikakauteen ja eurooppalaisittain tarkasteltuna varsin erilaiseen maailmaan. Talosen mukaan samuraiden historiasta on kirjoitettu paljon – ja näitä kotimaisia ja ulkomaisia tutkimuksia hän myös artikkelissaan esittelee.

Talonen tarkastelee samuraikulttuurin kautta japanilaisten kamppailulajien harjoittelua ja filosofiaa sekä niiden muuttumista ja vähittäistä leviämistä maailmanlaajuisiksi ilmiöksi. Talonen tarkastelee artikkelinsa lopussa myös budolajien rantautumista Suomeen ja integroitumista suomalaiseseen liikunta- ja urheilukulttuuriin.

Artikkeliosaston lopuksi palataan vielä urheilun nykyisin ehkä pisimpään varjoon, dopingin hämärään maailmaan. *Erkki Vettenniemi* etsii artikkelissaan ”Pojalle puhtia punssista” historiallista taustoitusta Lahden vuoden 2001 dopingtapahtumille. Artikkelissa palataan 1880-luvulle, aikaan, jolloin pitkät luistavat puusukset alkoivat suihkia talvisille järvenjäille hiihdetyillä ja joskus jopa jäädytetyillä laduilla. Vauhtia niille haettiin jo silloin kekseliäin keinoin.

Nykysuksilla lumibaanaa sujutteleva tuskin haikailee puusuksen perään, eikä radion aamuvoimistelua taida naapurissamme moni edes muistaa, *Kalle Virtapohjan* kirja-arviosta päätellen. Mutta Töölön Pallokentän tarinaa voi *Jouni Lavikaisen* tulkinnan mukaan lukea myös aitona menetyksen historiana.

Mutta uuttakin nousee. Petroskoihin on juuri avattu järjestyksessään neljäs urheilumuseo, josta matkaraportti.